

Risto Heiskalan ja Eeva Luhtakallion toimittaman kirjan tavoitteena on tarkastella sitä, miten Suomesta tuli kilpailuyhteiskunta eli yhteiskunnan henkisten ja materiaalien rakenteiden sekä toimintamallien muutosta viimeisten kahdenkymmenen vuoden ajalla. Kirjan pääotsikko Uusi jako viittaa siihen, että taloudellisten resurssien jakokysymykset ovat olennaisia myös taloudellisten resurssien kasvua tarkasteltaessa.

Kirja on saanut alkunsa Sitran rahoittamasta hankkeesta, jossa joukko yhteiskuntatutkijoita pohti sitä, miten hyvinvoinnin perustan takaava talouskasvu tulisi turvattua. Tämä joukko koostuu lukuisten eri yhteiskuntatieteiden tutkijoista. Huomiota herättävää on, että joukko on kovin miesvaltainen. Kahdestatoista kirjoittajasta vain kolme on naisia ja heistäkin yksi on ilmeisesti osallistunut lähinnä teoksen toimittamiseen. Onko kilpailuyhteiskunta siis miesten maailma? Tätä käsitystä vahvistaa omalta osaltaan se, että yhdessä artikkelissa yhteiskunnallisen kehityksen asiantuntijoina haastattelujen joukossa on vain yksi nainen, pääjohtaja Vappu Taipale!

Kirjan keskeisenä teemana on yhteiskunnan muutos ja tämän muutoksen ymmärtäminen siirtymänä suunnittelu-yhteiskunnasta kilpailuyhteiskuntaan. Muutosta kirjoittajat etsivät hyvinvointivaltion murroksesta (Risto Heiskala), suomalaisen liiketoimintajärjestelmän rakenteista ja kulttuurista (Risto Tainio), poliittisen järjestelmän rakenteista ja julkisen sektorin kehittämisestä (Seppo Tiihonen), kansalaisyhteiskunnasta (Kaj Ilmonen), väestön ja lehtien henkilöhaastattelujen arvomaailmasta (Klaus Helkama ja Tuija Seppälä), yritysten vuosikertomuk-

KILPAILUYHTEISKUNTA - INNOVAATIOITA JA INTRESSIKAMPPAILUJA

*Risto Heiskala & Eeva Luhtakallio (toim.): Uusi jako.
Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta?
Helsinki, Gaudeamus 2006. 255 s.*

sisä ja hallitusohjelmissa rakentuvista kilpailuvalltion sanastoista (Anu Kantola) sekä journalismin sisällöistä ja mediatoimialan rakenteesta (Heikki Luostarinen ja Turo Uskali).

Kirjan kaksi viimeistä lukua ovat tavallaan yhteenvetolukuja. Risto Heiskalan tavoitteena on luoda ”yhteiskuntatieteellinen käsitteistö, joka käyttäisi hyväkseen sosiaalisen innovaation käsitettä peittämättä näkyvistä yhteiskunnallista valtakamppailua”. Tästä näkökulmasta muutos näyttää välttämättömältä, mutta siihen on samalla suhtauduttava kriittisesti tiettyjen väestöryhmien kuten työttömien aseman turvaamiseksi. Markku Wilenius puolestaan käsittelee kuinka on mahdollista ennakoita tulevaisuuden yhteiskunnallisia haasteita ja kuinka voidaan turvata yhteiskunnan rakenteiden uusiutumiskyky. Ratkaisuksi hän tarjoaa strategisen yhteiskunnallisen ennakointitoiminnan kehittämistä ja yhteistyötä tutkimuksen ja yritysten välillä.

Kannattaako aikansa käyttää kirjan lukemiseen? Suosittelen teosta mielii hyvin kaikille, jotka ovat kiinnostuneita ja kenties myös huolestuneita suomalaisen yhteiskunnan viimeaikaisesta muutoksesta. Kirja tarjoaa laajan näkökulman käynnissä olevan muutoksen ym-

märtämiseen ja paikantamiseen. Huolestuneille se ei kuitenkaan tarjoa kovin paljoa aineksia maailman muuttamiseen ja kehityksen uudelleen suuntaamiseen. Kilpailu sekä siihen liittyvät sanat ja teot otetaan teoksessa pääasiassa yhteiskunnan menestyksen ja tulevaisuuden rakentamisen lähtökohtana, ei kriittisen analyysin kohteina.

Poikkeus tästä on Anu Kantolan artikkeli, jossa analysoitavana on suomalaisen kilpailuvalltion sanasto. Mielestäni ar-

tikkeli on kirjan parasta antia, sillä se näyttää terävin piirroin miten kilpailuajattelu on epäpolitisoinut yhteiskuntaa. Kantola osoittaa, miten kilpailuvalltio on omaksunut avainkäsitteensä yritysmaailmasta. Näitä käsitteitä ovat olleet muutokset, joustaminen, kannustaminen, kilpailukyky, osaaminen ja innovaatiot. Ne ovat siirtyneet yritysten vuosikertomuksista hallitusohjelmiin. Samalla sanat ovat liittyneet uusiin yhteyksiin ja saaneet uusia tulkintoja ja merkityksiä. Avainkäsitteiden myötä taloudesta ja etenkin talouskasvun takaamisesta on tullut politiikan tärkein tavoite ja sisältö. Näkemys yhteiskunnasta on muuttunut teknokraattiseksi. Kansallisvaltiosta on tullut yhteistä, ulkoista uhkaa torjuva koneisto, sen sijaan, että yhteiskunta rakentuisi keskustelevien ja omista intresseistään neuvottelevien kansalaisten vuorovaikutuksessa. Oma tahtoaan ilmaisevan kansalaisen on korvannut taloudellisia näkökohtia painottava kansalainen, jonka tarpeet ovat hallinnon tiedossa ja jonka käyttäytymistä voidaan ohjata erilaisilla järjestelmillä ja kannusteilla. Kantola kuitenkin näyttää lisäksi politiikan mahdollisuudet: Kilpailuvalltio on myös yhteiskunnallisen kamppailun kohteena ja hyvinvointi -käsitteen korostumi-

nen viimeisimmässä hallitusohjelmassa on esimerkki mahdollisesta murtumasta kilpailuunastossa.

Uuteen jakoon liittyvät teemat jäävät kirjassa kilpailuyhteiskunnan kehittymisen varjoon ja siten myös epäselviksi. Tekijöiden yhtenä sanomana on, että käynnissä on kansallinen ja globaali uusjako. Artikkeleissa on viittauksia siitä, että uusi jako koskettaa alueiden välisiä suhteita, työttömiä ja tuloerojen kasvua. Kansainvälisesti kysymys on työpaikkakilpailusta ja sijoittajien kiinnostuksesta. Sitä ei kuitenkaan käsitellä, mikä on jatkunut tai mitä on jaettu uudella tavalla; miten jako on tapahtunut; tai mitä yhteiskunnallisia seurauksia tällä jaolla on ollut.

Tämä on luultavasti sen seurauksena, että kirjoittajat keskittyvät suurimmalta osin järjestelmätason analyysiin. Muutoksen toiminnallisen ulottuvuuden hahmottaminen on vähäistä. Jää vaikutelma siitä, että kilpailuyhteiskunta on syntynyt itsestään kansainvälisistä vaikutteista tai korkeintaan siihen on tarvittu vähän poliittisen ja taloudellisen eliitin avustusta. Näin esimerkiksi kilpailuvaltion hyväksyttävyyttä ei nouse keskusteluun. Miltä se näyttää kansalaisten tai joidenkin ihmisryhmien näkökulmasta? On vaikea uskoa, että kilpailu tai kilpailukyky on kaikille suomalaisille keskeinen arvioinnin mitta tai maailman tarkastelun perspektiivi. Useimmille meistä kilpailu on vain abstrakti vaatimus, johon yritämme esimerkiksi työpaikoilla sopeutua erilaisten tulosohjausjärjestelmien myötä. Mahdolliset ja todennäköiset vastadiskussit eivät saa teoksessa paljoa huomiota. Viitteitä kilpailua

korostavan kehityksen ja kansallisten välisistä ristiriidoista tarjoaa se, että yhteiskunnallisista arvoista kilpailuarvojen suosio ei ole lisääntynyt ihmisten henkilökohtaisessa arvomaailmassa, kuten Helkama ja Seppälä osoittavat. Päinvastoin, ihmiset näyttävät korostavan lähiyhteisöihin liittyviä arvoja, kuten perhekeskeisyyttä ja hyvän- tahtoisuutta. Sen sijaan eliittien parissa yksilölliset ja kilpailulliset arvot ovat saattaneet saada uutta kaikupohjaa – ainakin Helkaman ja Seppälän analysoimat Suomen Kuvalehden henkilöhaastattelut viittasivat tähän.

Onko kilpailuyhteiskunta siis tulkittavissa eliittien projektiksi? Kirjassa hahmoteltu nykyinen ja tulevaisuuden yhteiskunta jättää hyvin vähän poliittisia toimintamahdollisuuksia tavallisille, pientä arkielämään eläville kansalaisille ja työntekijöille. Erityisesti Heiskalan ja Wileniuksen tulevaisuuden toimintavaihtoehtoja tarkastelevat artikkelit saavat yhteiskunnalliset asiat näyttämään sellaisilta, joihin on löydettävissä paras mahdollinen vaihtoehto tutkimuksen avulla. Yhteiskuntapolitiikan lähtökohtana sosiaalisten ja yhteiskunnallisten innovaatioiden tavoittelu sekä kaikkien yhteiskunnan osa-alueiden strateginen ennakoiminen merkitsevät todennäköisesti hallinnollista painotusta päätöksenteossa. Liiallinen politiikka voisi jopa haitata menestystekijöiden tunnistamista ja hyväksymistä sekä innovaatioiden syntymistä. Kansalaisuuden näkökulmasta ongelmalliselta tuntuu se, että toimintaympäristön muutosten ennakoiminen ja tulevaisuuden menestystekijöiden ymmärtäminen kansainvälisty-

vässä maailmassa eivät kuulosta jokamiehen ja -naisen huolilta. Ne kuulostavat erehdyttävästi strategiasuunnittelijan puheelta.

Hallinnollisesta pohjavireestä huolimatta teos tuo esiin myös politiikan ja intressikamppailun. Poliitiikan paikaksi Heiskala nimeää hegemonisten kamppailujen alan eli sopimukset siitä, miten yhteiskunnan materiaaliset resurssit jaetaan tai millaisia ideaalisia, eli hyvää elämään koskevia intressejä tavoitellaan. Erityisesti ideaalisten intressien tavoittelun mahdollisuudet kilpailuyhteiskunnassa on kiinnostava ja mielikuvitusta ruokkiva kysymys. On harmillista, että sen käsittely jää nyt vain viittauksenomaiseksi. Esimerkiksi Kaj Ilmosen esille nostama ympäristöliikehdintä on usein asetunut vastakkain modernin aikakauden taloudellisen kasvun tavoittelun ihanteisiin nähden. Onko tämän tyyppisten intressien tavoittelu mahdollista kilpailuyhteiskunnassa?

Myös lisääntyneet pätkätyöt avaavat kiinnostavan ulottuvuuden hyvää elämää koskeviin intresseihin ja niistä käytäviin hegemonisiin kamppailuihin. Millaisia yhteiskunnallisia kiistoja ja jännitteitä syntyy hyvän elämän tavoittelussa ja resurssien jakamisessa väestön jakautuessa (yhä enemmän sukupuolen mukaan) normaalityösuhteissa työskenteleviin ja niin sanoituissa epätyypillisissä työsuhteissa työskenteleviin? Pätkätyöläisten kannalta epäoikeudenmukaiset yhteiskuntapolitiittiset järjestelmät ja epävarmalta tuntuva työelämä voivat vähentää innokkuutta osallistua innovaatioiden kehittämiseen. Yliopistoissa tämä on ensisijaisen tärkeä kysymys.

Liisa Häikiö